

**МІСЦЕ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ПРАВОБЕРЕЖНОГО ЛІСОСТЕПУ У
ВИРОБНИЦТВІ ОВОЧІВ ВІДКРИТОГО ҐРУНТУ**

Пархоменко Л.А., викладач Уманського ДАУ

Постановка проблеми. Овочеві культури займають особливе місце в продовольчому балансі, забезпечуючи організм людини корисними поживними речовинами, які сприяють нормальному фізіологічному розвитку організму, поліпшують обмін речовин, регулюють діяльність нервової системи і органів травлення, підвищують стійкість організму проти інфекційних захворювань. Овочі є також цінною сировиною для харчової і консервної промисловості.

Задоволення потреб населення України овочами в повному обсязі й асортименті є одним з найважливіших завдань аграрного сектору. Їх вирощування на одну особу в країні в 2005 році становило 155 кг, що порівняно з 1990 р. більше на 27 кг. Споживання даних продуктів за аналізований період дещо збільшилося – до 120,2 кг у 2005р. порівняно з 102,5 кг у 1990 р. Поряд з цим рекомендована норма споживання на одну особу в рік складає 161 кг овочів та баштанних, що свідчить про необхідність збільшення виробництва даної продукції.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми розвитку галузі овочівництва висвітлені в працях відомих вчених-економістів Андреева Н.А., Криворучка В.І., Макаренка П.М., Нелепа В.М., Червена І.І., Шумейка А.І. Ними розроблені теоретичні та практичні аспекти підвищення ефективності промислового овочівництва в країні, проте питання виробництва овочів відкритого ґрунту фермерськими господарствами є найбільш актуальними і вимагають подальшого вивчення.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою досліджень є діалектичний метод пізнання, системний підхід і аналіз, фундаментальні положення економічної теорії та наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту.

Результати досліджень. Овочівництво відкритого ґрунту є однією із традиційних сільськогосподарських галузей Правобережного Лісостепу України, розвиток якої ґрунтується, перш за все, на досить сприятливих ґрунтово-кліматичних умовах для вирощування більшості овочевих культур і вікових традиціях населення, великих внутрішніх потребах в овочах як незамінних продуктів харчування у свіжому вигляді та у вигляді продуктів промислової переробки. Клімат регіону помірно континентальний і за умов зрошення тут можна отримувати високі врожаї овочів. Так, на долю Черкаської області припадало 4,8% загального обсягу виробництва овочевої продукції України у 1990 році та

4,1% у 2005 році, що дало їй змогу займати 9-10 місце серед всіх областей України. Вінницька область займає 11 місце з часткою виробництва 4,0% [1].

Традиційність та важливість галузі в досліджуваному регіоні підкреслюється тим, що практично всі категорії господарств, включаючи велику частку особистих господарств населення, приймають участь у виробництві овочевої продукції. Проте, до цього часу переважає традиційний підхід до виробництва – виробництво заради виробництва, який в ринкових умовах є не тільки неефективним, але й досить часто збитковим. Дослідження вітчизняних вчених Шумейка А.І, Макаренка П.М., Демченко Р.Я. доводять перевищення темпів зниження попиту над темпами зниження пропозиції на овочеву продукцію, що призводить до перенасичення ринку даної продукції [2,3,4]. На зниження попиту на продукти овочівництва суттєво вплинули зниження реальних доходів населення, скорочення його чисельності, а також зростання платежів за послуги й інші необхідні витрати. При цьому попит на овочеву продукцію є еластичним як по ціні так і по доходам, тобто дана продукція не є товаром першої необхідності.

Формування ринкової пропозиції овочів, насамперед, ґрунтується на вивченні тенденцій їх виробництва в цілому та в розрізі різних категорій господарств, а також по формуванню асортименту овочівницької продукції регіону. В 2006 році виробництво овочів відкритого ґрунту в Україні виросло проти рівня попереднього року на 7,1% і склало 5,57 млн.тонн. Збільшення збору було досягнуто за рахунок підвищення урожайності до 158 ц з 1 га.

Проведені розрахунки показують, що за період з 1990 по 2005 роки площі посіву овочів відкритого ґрунту у всіх категоріях господарств Черкащини мають тенденцію до зниження на 579 га щорічно (лінійне рівняння має вигляд: $y = 22,579 - 0,5786x$), а у Вінницькій області – щорічно знижуються на 825 га (лінійне рівняння $y = 20,8 - 0,825x$).

Поряд з цим слід відмітити позитивну тенденцію у рівні врожайності овочевих культур протягом 1990-2005 років. Так, урожайність овочевих культур у Вінницькій області щорічно зростає на 10,8 ц з 1 га (лінійне рівняння має вигляд: $y = 79,629 + 10,788x$), а у Черкаській області відповідно на 2,5 ц з 1 га (лінійне рівняння $y = 136,61 + 2,5357x$).

Величину врожайності в овочівництві (на відміну від інших галузей рослинництва) слід аналізувати з урахуванням структури посівних площ та обсягу валової продукції окремих овочевих культур. У деяких господарствах вирощують кілька видів культур з потенційно високим валовим збором з одного гектара (капуста, помідори, морква, столовий буряк). В інших господарствах — низьковрожайні, але дуже цінні овочеві культури (часник, перець гіркий, зелений горошок, зелень петрушки, кріп). Такі господарства, незважаючи на низьку врожайність, можуть одержувати значно більші прибутки

Такі протилежні тенденції основних чинників формування валових зборів овочів відкритого ґрунту – висхідний вектор руху урожайності овочів та спадний – площ посіву – і зумовлюють зміну обсягів їх виробництва (рис.1).

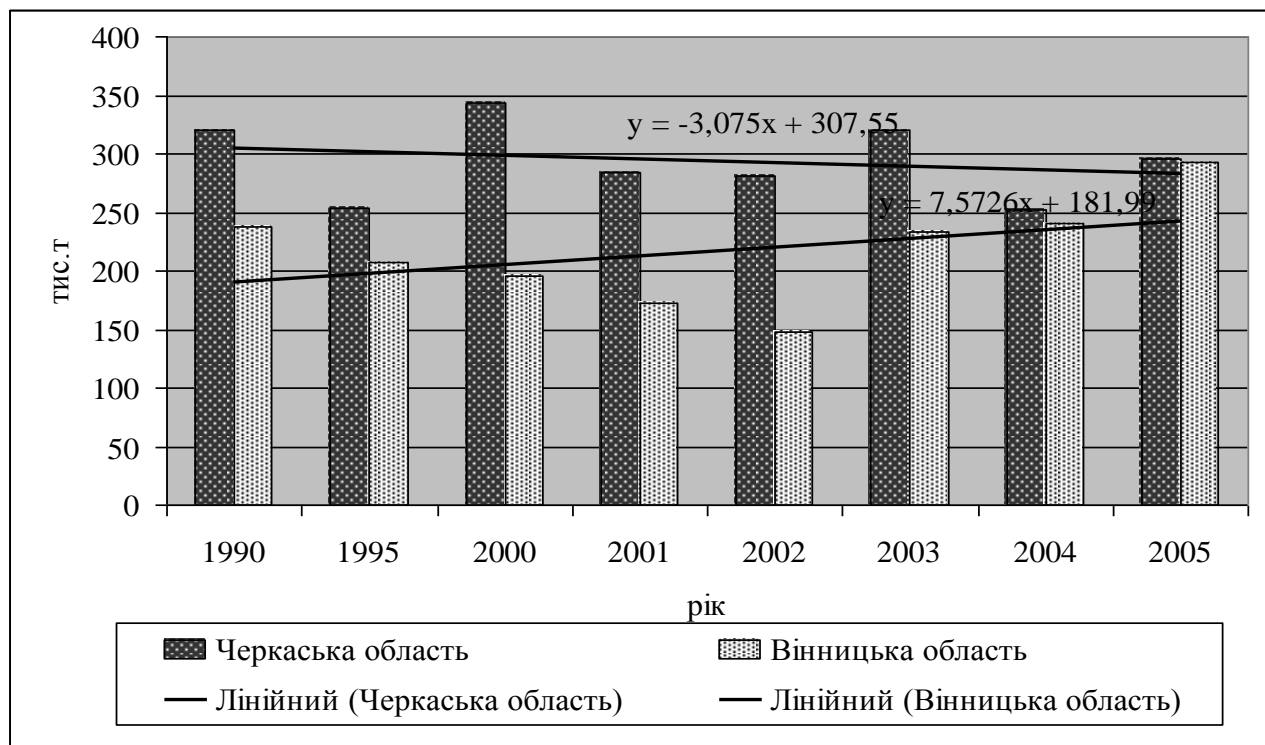

Рис.1. Тенденція зміни валових зборів овочів відкритого ґрунту у всіх категоріях господарств областей Правобережного Лісостепу

Об'єм виробництва овочевої продукції у всіх категоріях господарств Черкаської області щорічно зменшується на 3 тис.тонн. Рівняння прямої лінії аналітичного вирівнювання по валових зборах має вигляд $y = 307,55 - 3,075x$. Проте у господарствах Вінницької області після 2002 року спостерігаємо динаміку збільшення обсягів виробництва овочів відкритого ґрунту (лінійне рівняння має вигляд: $y = 181,99 + 7,5726x$).

Отже, аналіз динаміки посівних площ, урожайності та валових зборів овочевих культур в Україні та в регіоні Правобережного Лісостепу зокрема свідчить про поступове відновлення частки даної галузі у сільськогосподарському виробництві України та про велику її залежність від природно - кліматичних умов та про екстенсивний шлях розвитку.

Особливістю розвитку досліджуваної галузі є збільшення частки виробництва овочів в особистих господарствах населення (табл.1). Так, в цілому в Україні частка обсягу овочів, вироблених особистими господарствами населення починаючи з 1995 року по 2005 рік зростає із 72,7 % до 87,4%, що свідчить про досить стійку негативну тенденцію.

На долю фермерських господарств України припадає за даний період лише від 0,5 до 2,1% валового збору різноманітних овочів. Відповідно динаміка виробництва овочів відкритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах має тенденцію до зниження – із

27,3 до 8,8%. Овочівництво Черкаської та Вінницької областей знаходиться в такому ж становищі. Так, на Черкащині основними виробниками овочів є також особисті господарства населення і їх частка порівняно з рівнем 1995 року зросла майже на 4 пункта до 78,0%, а на Вінниччині – відповідно до 97%. Слід відзначити зростання у виробництві питомої ваги продукції досліджуваних областей фермерських господарств із 0,2 до 1,2%

Щодо площ посівів овочевих культур відкритого ґрунту, то спостерігається однотипна ситуація: скорочення їх в сільськогосподарських підприємствах (із 39,6 до 10,8%), незначне зростання у фермерських господарств (від 0,9 до 2,5%) та стрімке збільшення в посівах особистих господарств населення – від 60,4 до 88,7%.

1. Динаміка виробництва овочів відкритого ґрунту в областях Правобережного Лісостепу по категоріях господарств

Роки	Всі категорії господарств		в т.ч. сільськогосподарські підприємства				в т.ч. фермерські господарства				Особисті селянські господарства			
	зібрана площа, тис.га	валовий збір, тис.т	зібрана площа, тис.га		валовий збір, тис.т		зібрана площа, тис.га		валовий збір, тис.т		зібрана площа, тис.га		валовий збір, тис.т	
			всього	в % до загального	всього	в % до загального	всього	в % до загального	всього	в % до загального	всього	в % до загального	всього	в % до загального
Вінницька область														
1995	20,1	207,5	8,1	40,3	49,6	23,9	0,1	0,5	0,9	0,4	11,9	59,2	152,8	73,6
2000	18,6	196,2	4,3	23,1	27,5	14,0	0,3	1,6	3,4	1,7	14,3	76,9	168,4	85,8
2001	15,6	172,0	2,8	17,9	17,6	10,2	0,3	1,9	2,6	1,5	12,8	82,1	154,3	89,7
2002	15,2	147,5	2,1	13,8	12,4	8,4	0,4	2,6	2,8	1,9	13,2	86,8	134,4	91,1
2003	15,6	233,5	1,8	11,5	12,5	5,4	0,5	3,2	4,4	1,9	13,7	87,8	219,5	94,0
2004	15,4	240,8	1,5	9,7	10,7	4,4	0,4	2,6	3,4	1,4	13,9	90,3	228,3	94,8
2005	15,5	292,8	0,9	5,8	7,6	2,6	0,3	1,9	3,5	1,2	14,6	94,2	283,6	96,9
Черкаська область														
1995	22,1	253,1	8,1	36,7	66,1	26,1	0,4	1,8	0,5	0,2	14,0	63,3	187,0	73,9
2000	22,1	344,2	4,9	22,2	37,7	11,0	0,2	0,9	2,9	0,8	17,1	77,4	300,7	87,4
2001	18,8	283,5	0,9	4,8	9,7	3,4	0,4	2,1	3,7	1,3	15,4	81,9	259,9	91,7
2002	17,0	280,7	3,1	18,2	19,1	6,8	0,3	1,8	2,8	1,0	13,9	81,8	254,3	90,6
2003	18,7	319,6	3,3	17,6	22,1	6,9	0,3	1,6	2,3	0,7	15,3	81,8	288,7	90,3
2004	18,7	251,9	3,5	18,7	27,4	10,9	0,3	1,6	2,4	1,0	15,2	81,3	213,8	84,9
2005	19,8	295,8	5,4	27,3	52,8	17,8	0,3	1,5	2,7	0,9	14,4	72,7	230,8	78,0

Це пов'язано із реструктуризацією сільськогосподарських підприємств та мобільністю господарств населення, які швидко відреагували на незайняті ніші ринку, збільшивши обсяги виробництва овочевої продукції. Проте зосередження овочівництва у цих господарствах аж ніяк не можна назвати позитивним явищем, бо виробництво продукції здійснюється з низьким рівнем інтенсифікації. Ключове значення у розвитку досліджуваної галузі надається трансформації особистих підсобних господарств у фермерські овочівницькі господарства, які

перебувають на вищому ступені порівняно з особистими селянськими господарствами. Маючи, як і останні, невеликі розміри посівів овочевих культур, вони разом з тим відрізняються від них набагато більшими обсягами виробництва, а також орієнтацією на ринок. Основним завданням присадибних господарств є забезпечення потреб їх власників продуктами харчування, а мета фермерських овочівницьких господарств – товарне виробництво.

Одним із визначальних чинників виробництва є урожайність овочевої продукції (рис.2).

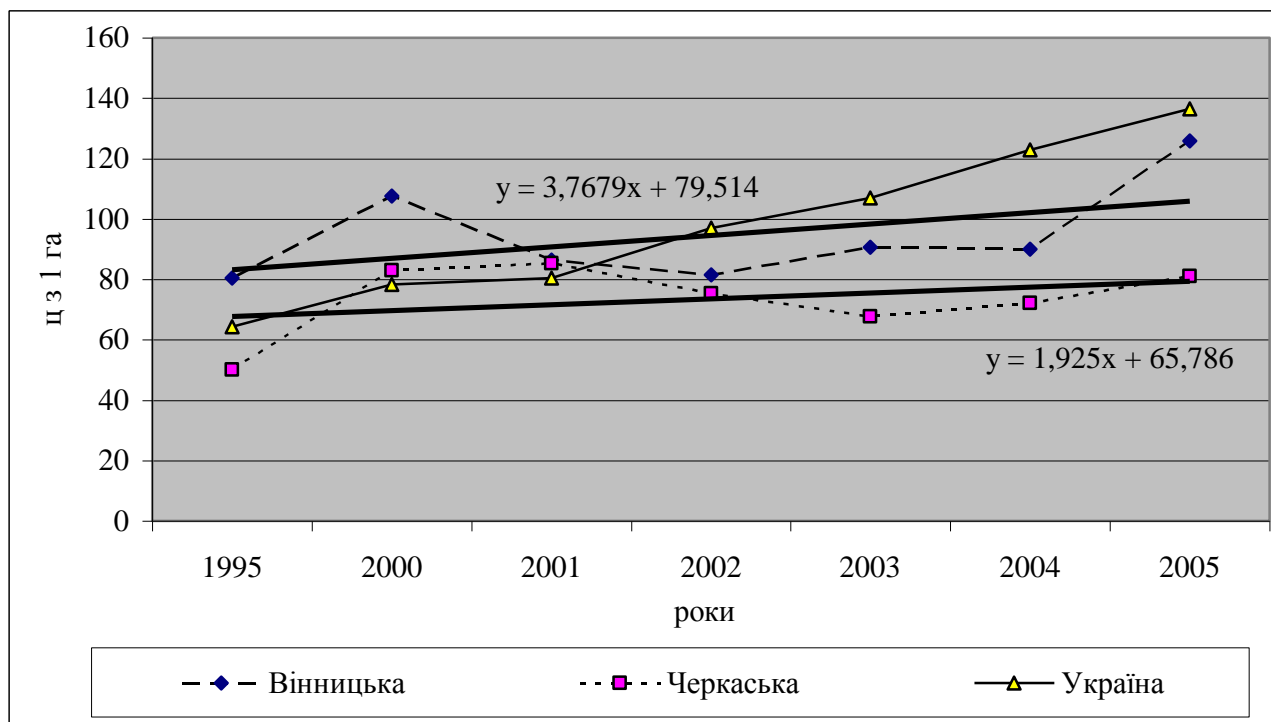

Рис.2. Динаміка зміни урожайності овочів відкритого ґрунту у фермерських господарствах Правобережного Лісостепу

При вирощуванні овочів великі сільськогосподарські підприємства серед інших організаційних структур характеризуються найнижчим рівнем врожайності, хоча в динаміці її рівень має тенденцію до зростання. Найвища врожайність овочевих культур спостерігається в особистих господарствах населення (160,7-194,2 ц з 1 га), які займають домінуюче положення у галузі.

Фермерські господарства поки що не зайняли належного їм місця, проте рівні урожайності є досить високими. Також викликає сумнів достовірність статистичних даних, що пов'язано з приховуванням фермерами реальних результатів господарювання. Проведені нами дослідження виявили позитивну тенденцію зміни урожайності овочевих культур відкритого ґрунту у фермерських господарствах Черкаської та Вінницької області. У фермерських господарствах Вінницької області урожайність овочів щорічно зростає на 3,77 ц з 1 га, а Черкаської області – відповідно на 1,93 ц з 1 га.

Висновки. Внаслідок комплексу об'єктивних і суб'єктивних причин в останні роки у

переважній більшості господарств областей Правобережного Лісостепу галузь овочівництва відкритого ґрунту з високорентабельної перетворилось у низькорентабельну. Знижуються валові збори овочів, а їх виробництво дедалі більше зосереджується в особистих селянських господарствах. Не дивлячись на незначну частку овочівницьких фермерських господарств у виробництві овочевої продукції регіону, їх кількість постійно зростає, а рівень ефективності виробництва є значно вищим, порівняно з іншими організаційними структурами, що свідчить про їх конкурентоспроможність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статистичний щорічник „Сільське господарство України за 2005 рік” / Державний комітет статистики України: Під загальним керівництвом Ю.М.Остапчука. – К., 2006. – 366 с.
2. Шумейко А., Макаренко Ю. Формирование рынка продуктов овощеводства, садоводства и виноградарства. // Экономика Украины. – 1996. - №7. – С.67-73.
3. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 682 с.
4. Поточна кон'юнктура і прогноз ринків сільськогосподарської продукції та продовольства в Україні на I півріччя 2005 року. Випуск 15. – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – 197 с.

Місце фермерських господарств Правобережного Лісостепу у виробництві овочів відкритого ґрунту. Пархоменко Л.А. В статті розглядаються тенденції виробництва овочів відкритого ґрунту в областях Правобережного Лісостепу та визначається місце фермерських господарств в ньому.

Место фермерских хозяйств Правобережной Лесостепи в производстве овощей открытой почвы. Пархоменко Л.А. В статье рассматриваются тенденции производства овощей открытой почвы в областях Правобережной Лесостепи, и определяется место фермерских хозяйств в нем.

Place of farmer economies of Right-bank Forest-steppe in production of vegetables. Parchomenko L.A. The tendencies of production of vegetables of regions of Right-bank Forest-steppe and is determined the location of farmer economies in him.